

Кирило Грабчак, старший консультант апарату Верховної Ради України,
аспірант Національного інституту стратегічних досліджень

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття присвячена окремим теоретичним питанням дослідження етнічних цінностей.

Постановка проблеми. Дослідження у галузях етнополітики та етнології привертають щоразу більшу увагу науковців. Незважаючи на посилення процесів глобалізації, етноси не тільки не зійшли з історичної арени, але, навпаки, отримали “друге дихання”. Крім того, у лексиці вітчизняних політиків і журналістів частіше з’являються такі слова, як загальнолюдські цінності, європейські цінності, національні цінності, етнічні цінності. Зазвичай промовці-політики не розкривають змісту понять, які вони застосовують. Натомість завдання етнології та суміжних галузей наук – обґрунтовано з’ясувати, що стоїть за цими дефініціями.

Аналіз останніх досліджень. Нашу увагу насамперед привертає поняття етнічних цінностей, як, по-перше, одне з найменш досліджених серед різновидів духовних та соціальних цінностей, а, по-друге, як таке, що краще позначає суть етнічної спільноти. Українське етнологознавство, хоч і має вже певні теоретичні здобутки за 17 років Незалежності, але деякі проблеми досі ще глибоко не розроблялися. Цим зумовлена новизна та актуальність цієї статті.

Якщо почати наш аналіз із основ, тоді слід звернутися до загальної категорії “цінність”. Найґрунтовніше вона опрацьована у філософії, де виникла окрема галузь для дослідження цінностей – аксіологія. Питання цінностей піднімалися ще Сократом, пізніше знаходило відображення у працях таких видатних філософів, як Ф. Брентано, М. Вебер, В. Віндельбанд, Н. Гартман, Р. Декарт, Е. Дюркгайм, І. Кант, Р. Лотце, Ф. Ніцше, Г. Ріккерт, М. Шелер та ін. Під об’єктивістським кутом зору під “цінністю” розуміють “феномен, який об’єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізації її творчих можливостей” [6, 332]. Суб’єктивістська концепція наголошує, що “цінність – значимість, яку люди надають речам, явищам і яка складає основу ставлення до них (вибору, надання переваги тощо)” [6, 591].

Розробленість проблематики етнічних цінностей у сучасній українській науці є незначною. На

окремі напрацювання щодо цієї тематики можна натрапити у працях Е. Афоніна, В. Крисаченка, О. Картунова, М. Степика, О. Борусевич, Л. Нагорної, І. Кресіної, В. Котигоренка, С. Павлюка. Явище українських етнічних цінностей, за винятком монографії [1] та дисертації [2] Ольги Борусевич, яка розглянула його під соціологічним кутом, цілеспрямовано у незалежній Україні майже не досліджувалося.

Тому **метою статті** є: 1) з’ясувати витоки терміна “етнічні цінності”, основні шляхи її розуміння вітчизняними науковцями;

2) зіставити і порівняти етнічні цінності з національними, європейськими, загальнолюдськими.

Виклад основного матеріалу. Розгляд етнічних цінностей тісно пов’язаний із їхнім специфічним суб’єктом – етносом. Етнос виокремлює особливий різновид цінностей, цілий їхній пласт із загальної сукупності соціальних цінностей. Кожен етнос має риси, що відрізняють його від інших. Але якими є ці об’єктивні риси, у чому вони полягають – тут однозначної думки між вченими ще не вироблено. Одні вважають, що такими рисами є мовно-культурна специфіка (С. Павлюк), інші наголошують на територіальних ознаках (С. Рудницький); є точка зору, що відмінності закорінені у окремій етнічній колективній свідомості (Л. Гумільов, І. Кресіна).

Витоки дефініції “етнос” беруть початок з Давньої Греції, де цим словом позначали спочатку такі поняття, як “група”, “спільнота”, “зграя”. Через деякий час, у V – IV століттях до нашої ери, це слово вживається у значеннях “народ”, “плем’я”, особливо у значенні “чужий народ” (нееллінського походження). Нового наповнення термін набуває у XIX – XX століттях, спочатку в етнографічних розвідках, а потім і в інших дисциплінах.

У “Малій енциклопедії етнологознавства” І. Кресіна та В. Панібудьласка визначають етнос як “сталий колектив людей, який склався у результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості та поведінки” [5, 69].

Виходячи із філософських аксіологічних на-

прямів, поданих вище, у дослідженні етнічних цінностей ми виокремлюємо два базові підходи – об’єктивістський та суб’єктивістський. Об’єктивістський підхід полягає у тому, що етнічні цінності беруться як явища, об’єктивно притаманні етносу протягом його історичного існування. Суб’єктивний підхід акцентує свою увагу на окремих індивідах, на їхньому безпосередньому сприйнятті етнічних цінностей.

Оскільки поняття “етнос” є надто широким, то сюди можна зарахувати досить значний обсяг цінностей, властивий етносові на усіх стадіях його розвитку: роду, племені, народності, етнонації. Але зазвичай при дослідженні державотворчих процесів у Західній Європі XVI – XVIII століть розглядається така форма етносу, як народність, а у XIX – XXI століттях – як етнічна нація. Відповідно, такі різновиди цінностей можна назвати етнонародними та етнонаціональними.

У вітчизняній науковій літературі дефініція “етнічні цінності” вживається рідко. У колективних монографіях, виданих за редакцією Ю.І. Римаренка, “Основи етнодержавознавства” (1997 р.) та “Етнос. Нація. Держава” (2000 р.), дається така дефініція, що містить і перелік цінностей: “етнічні цінності – це споконвічні матеріальні і духовні цінності, створені і нагромаджені етносом чи етнічною групою протягом всього свого існування, котрі передаються із покоління в покоління. Це передусім власна етнічна територія (реальна чи уявна), держава (держави) чи державне (державні) утворення, економічна та екологічна ніша, генофонд, спосіб життя, мова, культура, звичаї і традиції, історична пам’ять, міфи й легенди, етнічна самосвідомість, психологія і характер, самоназва, аура і пасіонарність тощо” [7, 68]. О. Борусевич визначає етнічні цінності як “об’єкти, дії, явища, які відображають культуру етносу у духовній та матеріальній формі, створюються та споживаються ним у процесі історичного розвитку” [1, 6].

Дивлячись на семантичну подібність понять “етнічні цінності” та “цінності етносу” може, на перший погляд, скластися враження, що це подібні поняття. З одного, суто лінгвістичного боку, вони є синонімами. З іншого, смислове навантаження цих дефініцій, на нашу думку, усе ж відрізняється. Тим більше, що поняття “етнічні цінності” позначає питомі, закорінені у саму природу етносу цінності, “споконвічні...”, створені і нагромаджені етносом та/чи етнічною групою (етнічністю) протягом всього (виділення моє – К. Г.) свого існування, котрі передаються від покоління до покоління” [8, 523]. Натомість дефініція “цінності етносу” вказує на поєднання наріжних, притаманних

віддавна етносу цінностей (власне етнічних цінностей) з сукупністю цінностей, які не були раніше властиві етносу, а прийшли до нього ззовні, на додачу до “базового”, фундаментального набору цінностей. Додаткові цінності можуть бути як кооптовані етносом під час міжкультурної взаємодії з іншими етносами, так і нав’язаними ззовні силовими методами (наприклад, накидання етносу іншої мови, насильницьке переселення етносів державами з недемократичними видами державно-правового режиму – авторитарними і тоталітарними). Загалом термін “етнічні цінності” у такому ракурсі за своїм змістом є вужчим, ніж “цінності етносу”.

Звертаємо також увагу на необхідність розмежувати поняття “етнічні цінності” та “національні цінності”. У своїх дослідженнях ми дотримуємося погляду, що ці поняття є хоч і близькими, але не тотожними. Насамперед це пов’язано з визначенням дефініції “нація”. Якщо розуміти націю як вищу стадію розвитку етносу, то ці поняття можуть тільки у такому випадку частково збігатися. Як загалом випливає з цього, поняття “етнічні цінності” значно ширше від поняття “національні цінності” у їх етнічному розумінні. Якщо ж під словосполученням “національні цінності” розуміти цінності нації у її політичному розумінні, то етнічні цінності і національні цінності можуть як перетинатися (коли частина якогось етносу чи сам етнос повністю входять до складу певної політичної нації) так і не перетинатися (коли такого входження не відбувається).

У процесах глобалізації загострюється питання співвідношення загальнолюдських та етнічних цінностей. Починаючи з XX століття, ведуться дискусії, яким цінностям слід надавати пріоритет – універсальним загальнолюдським чи локальним етнічним (національним).

Як пишуть автори “Основа етнодержавознавства”, “вселюдські цінності – це не просто сума матеріальних і духовних цінностей всіх народів і не якесь посереднє їхнє поняття, а синтез вищих досягнень рук і розуму людства, квінтесенція всієї цивілізації. В економічній сфері – це товарно-грошові відносини, ринок тощо; в соціально-політичній – правова держава, парламент, право на самовизначення, незалежність тощо; в духовній сфері – найвидатніші досягнення науки, культури і мистецтва; у сфері моралі – закони й норми поведінки і взаємовідносин людей і народів, що були вироблені протягом тисячоліть, зокрема такі, як взаєморозуміння, милосердя, толерантність, дружба тощо” [8, 525]. За дефініцією В. П. Іванова, “універсальні гуманістичні цінності – здоров’я навколишнього середовища, свобода, рівність, співробітництво [3, 189].

Стосовно вселюдських цінностей, доречно згадати Пакт Рассела-Ейнштейна: “Пам’ятайте про те, що ви належите до роду людського, і забудьте про все інше” [8, 522]. Проте незважаючи на усю повагу до видатних мислителів минулого століття, повністю з цим маніфестом важко погодитися. Належність до людського роду є важливою, і ця ініціатива заслуговує на підтримку. А от коли йдеться про те, щоб “забути про все інше”, то тут виникають заперечення. Усе-таки світ і у час, коли жили Айнштайн та Рассел, й у нашу добу, незважаючи на глобалізацію, був і залишається строкатою палітрою різноманітних етносів. Та й небагато знайдеться на Землі людей, які добровільно зречуться своєї етнічної приналежності і будуть намагатися ототожнювати себе одразу з усім людством.

Загальнолюдські цінності є розмитими порівняно з більш локальними. “У науковому співтоваристві ще не існує єдиного підходу до розуміння загальнолюдських цінностей. Не віднайдено основу, за допомогою якої можна було б визначити єдині, загальнозначимі цінності для всіх філософських вчень, систем, культур”, – пише сучасна дослідниця І. Карпенко [4, 10].

Якщо подивитися на проблему співвідношення етнічних та загальнолюдських цінностей у нашій державі під кутом зору суб’єктивістського підходу, то можна помітити, що для України характерною є така ситуація: внаслідок тривалої колонізаційної політики і бездержавності чимало представників українського етносу не ототожнюють себе із його цінностями. Відповідно, українські етнічні цінності потребують збереження і відродження. Загальнолюдські цінності (зважаючи на умовність цього поняття) не треба додатково вводити у життя українського етносу, адже за логікою “уселюдськості” вони вже є йому притаманними.

Іноді, зважаючи на розпливчастий характер терміна “загальнолюдські цінності” (знайти спільні цінності, наприклад, у етносів, що мешкають у Індії та Канаді не так вже й просто), під ним фактично розуміється інший термін – “європейські цінності”.

Зрештою й самі собою європейські цінності належать до тих словосполучень, які останніми роками часто згадуються, особливо політиками. Якщо здійснити розподіл за територіальною ознакою, то європейські цінності займуть проміжне становище між етнічними (і національними) та загальнолюдськими. Звісно, під такими цінностями розуміють громадянське суспільство, високий рівень соціально-економічного добробуту, розвинений соціальний захист населення, вільне

функціонування основних політичних прав і свобод людини. Щодо європейських цінностей, хотілося б, на думку автора, відзначити два моменти. По-перше, під ними слід розуміти не сукупність національних та етнічних цінностей європейських країн, а їх квінтесенцію, найкращі зразки, характерні для багатьох держав. По-друге, той факт, що дефініція “європейські цінності” несе на собі відбиток назви континенту, ще не означає, що це стосується цінностей усіх країн, розташованих від мису Гібралтар до Уральських гір, та етносів, які у них мешкають. У такому випадку слід розрізняти Європу як географічне, і як соціокультурне поняття. Це помітно і на прикладі України. Географічно наша держава розміщена у Європі, але культурно, й, особливо за рівнем економічного розвитку, лише прагне до неї долучитися. Тобто, коли заходить розмова про європейські цінності, то маються на увазі передовсім спільні цінності економічно й культурно розвинених країн Західної Європи.

Висновки. Як бачимо, у дослідженні етнічних цінностей існує багато методологічних моментів, цей феномен можна розглядати крізь призму різних підходів. Попри певну часткову подібність з національними цінностями, етнічні цінності мають окрему специфіку. Порівняно з європейськими та загальнолюдськими, вони є більш сконцентрованими і предметними. Загалом окреслений статтею напрямок містить значні перспективи для подальших наукових досліджень, як пов’язаних з аксіологічним розглядом буття етносів.

1. *Борусевич О. А. Міжпоколінна трансформація етнічних цінностей (на прикладі українського етносу України). К., 1999. – 64 с.*

2. *Борусевич Ольга Андріївна. Міжпоколінна трансформація етнічних цінностей (на прикладі українського етносу України): Дис... канд. соціол. наук: 22.00.03 / НАН України. – К., 1999. – 183 с.*

3. *Іванов В.П. Быстрицкий Е.К. Тарасенко Н.Ф. Козловский В.П. Мировоззренческая культура личности (Философские проблемы формирования/ред. В.П. Иванова. К. – Наукова думка, 1986. – 295 с.*

4. *Карпенко Інна Павлівна. Трансформація загальнолюдських цінностей в інформаційному суспільстві: Автореф. дис.. канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. –17 с.*

5. *Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права*

ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

ім. В.М. Корецького; відп. ред. Ю.І. Римаренко. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

6. Причепий Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. *Філософія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. – К.: Академвидав, 2005. – 592 с.

7. Римаренко Ю.І., Вівчарик М.М., Картунов О.В. та ін. *Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду*. /За заг. ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 516 с.

8. Римаренко Ю.І., Картунов О.В., Мироненко О.М. та ін. *Основи етнодержавознавства. Підручник/За ред. Ю.І. Римаренка*. – К.: Либідь, 1997. – 656 с.

Тетяна Білан, кандидат філософських наук, доцент
кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються складові інтеграції у художньо-мистецькій освіті, аналізується світоглядно-виховна модель мистецької освіти та розкриваються особливості опанування мистецькими цінностями з позицій інтеграції знань.

Постановка проблеми. В сучасній культурі проблема людини розглядається через призму загальноетичних цінностей, орієнтованих на самобутність кожної особистості, а критично-креативна парадигма освіти потребує високої професійної компетентності вчителя, його готовності до педагогічного співробітництва і співтворчості зі своїми учнями. Мистецтво уможливає виділити “феномени” з “ноуменної” дійсності, а в контексті твору мистецтва, де предметом є людина і дійсність, які інтерпретуються через систему художніх образів, варто виявити синтез усіх видів мистецтва.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Чимало вчених аналізують предмет мистецтва, художній образ, зміст і форму, характеризують видову специфіку мистецтва, розкривають творчий потенціал естетичного виховання (Л. Левчук, О. Оніщенко, Л. Матвеева); чинники детермінації художнього мислення аналізує О. Поліщук; діалектику художнього сприйняття висвітлює О. Рудницька. Інтегративний підхід в освіті досліджується багатьма сучасними вченими (Н. Бібік, О. Савченко, В. Гузєєв, Я. Данилюк, В. Ільченко), зокрема в художньо-естетичній галузі (О. Щолокова, Л. Масол, Н. Кондрацька, В. Тименко, Г. Шевченко, Б. Юсов, Л. Савенкова).

Метою статті є з'ясування аспектів дидактичної інтеграції, здатної змінювати якісні параметри змісту освіти, детермінувати появу нового знання.

Виклад основного матеріалу. Визначальними чинниками розв'язання проблеми розвитку цивілізації є культура, наука й освіта та застосування новітніх технологій. Адже від рівня інтелектуалізації і гуманізації виховання багато в чому залежатиме майбутнє людства, зокрема культурологічної парадигми підготовки молоді – суб'єкта громадського життя – до вступу в майбутню дорослу діяльність [5, 3]. Відродження нашої духовності, повернення вічних культурних цінностей, національних традицій є метою українського духовного відродження, у здійсненні якої чимала роль належить мистецтву. І саме тому в контексті художньо-мистецької освіти ми маємо опанувати матеріал за інтегративною технологією, де учень, студент асоціативно запам'ятовує навчальну інформацію, яка є основою для створення певних асоціацій. Адже семіотична неоднорідність художньої інформації (Ю. Лотман) розвиває інтегративні механізми для умовно-адекватних перекладів з мови одного мистецтва на мову іншого, і відбувається, на думку Я. Данилюка, “креолізація мов”. Наприклад, особливо важливо для розуміння театрального мистецтва “досліджувати образотворче мистецтво, орнамент, історію костюма, побуту та звичаїв, інші види мистецтв, зокрема музику, яка фіксує ритми часу. Відомо, що саме в архітектурі та ужитковому мистецтві стилеві принципи постають у своєму чистому вигляді, з невидимої реальності семантичного виміру набувають ефекту фізичної